

tussen Duin & Dijk

Themanummer Boerderijen

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 3 extra ● 2004

Ger Ernsting

Oude fruitras en boerenb

● Tekeningen: A. Beeftink, ontleend aan 'Nederlandse Fruitsoorten', een uitgave van de Nederlandsche Heidemaatschappij (1942).

● Lunterse pippeling.

● Lemoenappel.

● Jut.

● Bramley's seeding.

*Wie kent nog de Jut of de Luntersche Pippeling?
Een handvol oude mensen misschien, maar vraag
het niet aan iemand die jonger is dan veertig.
Het zijn vruchten die je nooit in de supermarkt zult
aantreffen en bijna nooit aan bomen want daar
hangt alleen nog maar Conférence en Elstar aan.*

Boomgaarden

Conférence en Elstar zijn prima vruchten, daar niet van, maar het assortiment in de winkel is veel minder rijk dan vroeger. Is dat jammer? Een groeiend aantal mensen vindt van wel. Een paar jaar geleden plukte ik voor de eerste maal kruideniersperen van de boom die ik zo'n 15 jaar geleden plantte. De geur van de peren riep beelden op van vroeger: de boomgaard van mijn vader in de Zuidoosthoek van de Beemster met hoogstamfruitbomen in het gras, houten schuifladders, manden en veilingkisten en natuurlijk de lorrie waarmee de volle kisten naar de schuur gereden werden. De burens, links en rechts en aan de overkant van de weg, hadden ook zo'n boomgaard met tientallen appel-, peren- en pruimenrassen. In Noord-Holland werden in de eerste helft van de vorige eeuw meer dan 100 appelrassen, een kleine honderd perenrassen en ruim 10 pruimenrassen gekweekt. Er waren veel boomgaarden in de Zuidoosthoek van de Beemster, meestal niet groter dan zo'n twee hectare en deel van een gemengd bedrijf. Op het andere deel werden groenten gekweekt: vooral bonen, augurken, spruiten en voerbieten (ook gebruikt als lampion met Sint Maarten). Op de overgang van boomgaard en tuin stonden vaak bessenstruiken. Maandag, woensdag en vrijdag was veilingdag. Dan ratelden de paardenwagens over de Zuiderweg en Purmerenderweg

naar Purmerend, naar het veilinggebouw van de afslagvereniging Beemster, Purmerend en Omstreken (B. P. & O.), en 's avonds kwam dan het veilingbriefje. Leeftijdgenoten uit andere delen van Noord-Holland, zoals de Bangert, zullen dit herkennen, met op onderdelen een andere invulling: boten in plaats van paardenwagens, bessenstruiken tussen de bomen en ook kersenbomen.

Boerenbongers

Ook boeren hadden vaak een boomgaardje, niet groter dan een paar duizend vierkante meters. In Noord-Holland, bij de stolpboerderijen in de droogmakerijen was dat een apart type: van elkaar gescheiden door sloten lagen naast en achter de boerderij de moestuin, de boomgaard en de melkbocht, het geheel omgeven door een houtsingel. Hoogstamfruitbomen moet je de ruimte geven en die ruimte werd gebruikt voor het weiden van klein vee. Zo hier en daar, bijvoorbeeld langs de Middenweg en Volgerweg in de Beemster, hebben die boerenbongers nog stand gehouden. Het assortiment aan fruitrassen was, net zoals in de fruitkwekerijen, erop gericht om een groot gedeelte van het jaar fruit te kunnen eten. Bij gebrek aan koelkast of vrieskast was het de variatie in rijptijd, bewaarbaarheid en gebruik (stoven, drogen, voor de moes, uit de hand) die daar voor moesten zorgen. De eerder genoemde Luntersche

sen ongerds

● Oomskinderpeer.

Pippeling was een late handappel, de Roode Tulpappel een vroege, de Early Victoria een vroege moesappel, Bramley's Seedling een late, de Dirkjespeer een vroege stoof-

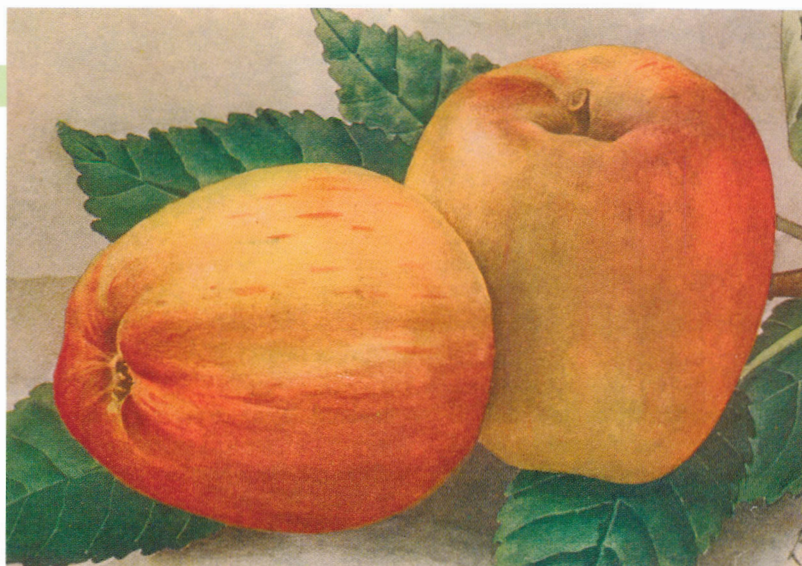
'Het assortiment aan fruitrassen was erop gericht om een groot gedeelte van het jaar fruit te kunnen eten.'

peer en de Winterjan een late, enzovoort. Zo strekte de gebruikstijd zich uit van begin augustus tot in maart.

Verschraling

Zo halverwege de vorige eeuw werd de boodschap van de veilingbriefjes steeds droeviger: het verschil tussen baten en kosten werd

● Early victoria.

● Rode tulpappel.

kleiner en ook de mededeling 'opgehouden' (ofwel 'doorge-draaid') kwam er steeds vaker op voor. Een groeiend areaal aan fruitbomen en de gestegen producti-

viteit zorgde voor overproductie, en een vrijer handelsverkeer tussen de lidstaten van de Europese Gemeenschap (1957) bracht concurrentie uit het buitenland. Rooipremieregelingen werden ingesteld om het rooien van de verouderde hoogstamboomgaarden aan te moedigen. Het aantal fruitbedrijven in Nederland daalde van 60.000 in 1953 tot 7000 in 1983. De fruitbedrijven die er nu nog zijn hebben alleen stand kunnen houden door schaalverandering: grote fruittuinen, dicht gevuld met laag bij de grondse spilboompjes, en winddicht dankzij een singel van elzen. Natuurlijk bloeien de boompjes nog steeds in het voorjaar, maar de wandelaar of fietser ziet dat niet meer. Voor de fruitrassen geldt hetzelfde als voor hun kwekers: weinigen hebben het volgehouden. Alleen fruitrassen die een vroege en hoge productiviteit paren aan goede smaak, een kleurrijk uiterlijk en een goede bewaarbaarheid zijn commercieel nog in trek. Dat zijn er niet zo veel: in totaal zo'n 6 appelfrassen (Golden Delicious, Elstar, Jonagold, Jonared, Goudrei-

De POMologische Vereniging Noord-Holland (www.hoogstamfruitnh.com) is opgericht in 1991 en heeft momenteel ruim 550 leden. De vereniging beijvert zich voor het in stand houden van oude fruitrassen en hoogstamfruitbomen. Ze doet dat onder andere door het geven van cursussen (snoeien, enten, ziekten en plagen), het organiseren van fruitrassentoonstellingen en het geven van adviezen over rassenkeuze, ziektebestrijding en snoei. Vragen over de vereniging en haar activiteiten kunt u voorleggen aan de secretaris, Bob Jongejans: tel. 0299-640639; e-mail de_toeval@planet.nl. Specifieke vragen over fruitrassen en -bomen kunt u stellen aan Henk Houtman, tel. 0299 681692.

nette, Cox) en 3 perenrassen (Conférence, Doyenné du Comice en Gieser Wildeman). De Jut is een heerlijke peer, maar ziet er onooglijk uit en is slecht bewaarbaar: exit Jut! De Oomskinderpeer (alias Kruidenierspeer) is heel smakelijk, maar ook slecht bewaarbaar en pas op latere leeftijd productief, dus: kansloos. De Sterappel was ooit een populaire handappel vanwege zijn fraaie uiterlijk en goede smaak, bovendien weinig ziektegevoelig, maar pas op latere leeftijd productief: jammer dus. En wie eet ➤

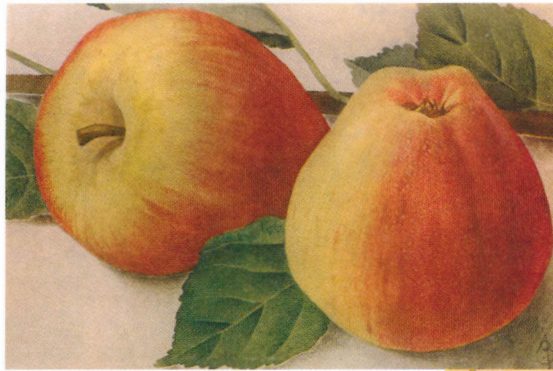

● Winterjan.

tegenwoordig nog gestoofde appels? Dus ook Zoete Ermgaard en Rogge Zoet zijn verdwenen.

Behoud

Sommige mensen vinden de teloor- gang van fruitrassen en van de karakteristieke hoogstamfruitbo- men jammer, dubbeljammer zelfs: jammer voor de smaak en jammer voor het landschap. Maar er is hoop; van veel oude (dat wil zeg- gen niet-commerciele-) fruitrassen zijn nog exemplaren te koop bij gespecialiseerde boomkwekers. Dus wilt u een Lemoenappel plan- ten om de perfecte appeltaart te kunnen bakken, dan kan dat. Bovendien: van vrijwel alle oude fruitrassen staat hier of daar nog wel een exemplaar dat een ent kan

● Zoete ermgaard.

leveren. Waar ze precies staan wordt momenteel geïnventariseerd en jonge exemplaren van die rassen worden in een collectietuin bijeen- gebracht. De POMologische Vereniging Noord-Holland werkt hier hard aan. Het belang van de onderneming wordt door de over- heid ingezien: de provincie Noord- Holland en het Ministerie van Landbouw, alsmede het VSB-fonds Beemster subsidiëren het project.

(e-mail: g.ernsting@planet.nl)
POMologische Vereniging Noord- Holland

Ger Ernsting
Zuiderweg 66
1461 GK Zuidoostbeemster
e-mail: g.ernsting@planet.nl

● Sterappel.

Literatuur

- J. M. BRAND (1985). Hoogstam- vruchtbomen. Stichting Landelijk Overleg Natuur- en Landschapsbeheer.
- WERKGROEP BEEMSTER LANDSCHAP (2003). Het Beemster erf: goed de toekomst in.

De ringmus werd een noorderling

De ringmus is een vogel van boomgaarden, kleine dorpen, villa- wijken, maar zeker ook van goed begroeide boerenerven, waarbij de aanwezigheid van oudere bomen met geschikte holtes om te broe- den (of nestkasten!) van belang is. Vanouds komt de ringmus daarom vooral voor in de kleinschalige en boomrijke delen van de provincie:

het Gooi, de binnenduinrand, het hoge deel van Texel, oostelijk West-Friesland, maar ook de Wieringermeer met zijn vele rijk gestructureerde houtwallen en boerenerven kent behoorlijke dicht- heden.

De ringmus is net als de huismus de laatste twee decennia flink achteruitgegaan. Ten opzichte van

de situatie eind jaren tachtig lijkt die achteruitgang zich vooral in het zuidelijk deel van de provincie te hebben voorgedaan.

Voor de tweede helft van de jaren tachtig werd het broedbestand geschat op 2000-3500 paren. Het is aannemelijk dat de stand sinds- dien minstens gehalveerd is, al ontbreken exacte gegevens daar- over. Aangezien verreweg de meeste ringmussen op de hogere zandgronden in het oosten en zu- den van Nederland broeden, is het aandeel van de Noord-Hollandse populatie in dat totaal gering. Toch behoort ook in Noord-Holland de ringmus tot de karakteristieke erf- vogels.

Wim Ruitenbeek

● Illustratie: Jos Zwarts.

